

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УЛЬЯНЧЕНКО Юрій Олександрович

УДК 351.823.1:353

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Харків – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

Науковий керівник — кандидат економічних наук, професор
АНДРУСЕНКО Григорій Олександрович,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентіві
України, завідувач кафедри економічної політики.

Офіційні опоненти — доктор наук з державного управління, професор
КОРЕЦЬКИЙ Микола Христофорович,
Гуманітарний університет “Запорізький інститут державного та
муніципального управління”, перший проректор;

кандидат економічних наук, доцент
ІВАНИЦЬКА Ольга Михайлівна,
Національна академія державного управління при Президентіві України, доцент кафедри економічної теорії та історії економіки.

Провідна установа — Донецький державний університет управління МОН України,
кафедра загального та адміністративного менеджменту, м. Донецьк.

Захист відбудеться “18” березня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України за адресою: 61050, м. Харків, просп. Московський, 75, зал засідань (1 поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України за адресою: 61050, м. Харків, пр. Московський, 75.

Автореферат розісланий “11” лютого 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лебець В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. Проблеми розвитку аграрного сектора економіки України пояснюються поряд з іншими причинами тим, що ефективні в минулому засоби та методи державного управління аграрною сферою виявилися не придатними для ринкової економіки. Відсторонення державних органів управління від цілеспрямованого регулювання процесу відтворення в сільському господарстві, руйнація взаємовідносин аграрного сектора з іншими галузями народного господарства призвели до непослідовності дій у здійсненні аграрної реформи, що негативно позначилося на динаміці обсягів виробництва та реалізації продукції, життєвому рівні селян, фінансовому стані сільськогосподарських товаровиробників.

Історичний розвиток соціально-економічних відносин спростовує точку зору деяких економістів про автоматичне відтворення економічної рівноваги та забезпечення динамічного зростання продуктивних сил у ринкових умовах. Тому сучасна наукова думка все частіше фокусується на теоретичному осмисленні ролі держави в регулюванні розвитку економіки, зокрема її аграрного сектора.

Фундаментальні положення щодо державного регулювання економіки висвітлені в працях відомих зарубіжних учених: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Гелбрайта, А. Медіссона та ін. Значний вклад у розвиток теорії та практики державного управління в Україні зробили В.Д. Бакуменко, В.Г. Бодров, О.Ю. Оболенський, В.М. Князєв, В.В. Цветков, Г.С. Одінцева, В.І. Луговий, Н.Р. Нижник, Р.М. Рудницька, І.В. Розпутенко та ін.

Дослідженню ролі держави в удосконаленні форм господарювання присвячені праці російських і вітчизняних учених: Л.І. Абалкіна, Б.І. Адамова, Г.К. Губерної, В.О. Добриніна, І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, С.В. Мочерного, В.В. Юрчишина, В.Я. Амбросова, Г.І. Мостового, О.Ю. Амосова, Г.О. Андрусенка та багатьох інших. Питання ефективності застосування механізмів державного регулювання аграрного сектора економіки розглядаються в наукових працях В.Л. Валентинова, П.І. Гайдуцького, М.Х. Корецького, О.М. Іваницької, П.М. Макаренка, О.М. Могильного, О.М. Онищенка та інших дослідників.

Певні позитивні зрушення в аграрній сфері України, які відбуваються з 2000 р., поки що не дають підстав для оптимістичних оцінок. Сільськогосподарське виробництво не досягло рівня 1990 р. Результати діяльності в аграрній сфері у 2002-2003 рр. свідчать про загострення проблеми диспаритету цін, про відсутність помітних зрушень у розвитку кредитної інфраструктури, у відновленні та розвитку матеріально-технічної і технологічної бази сільського господарства, стимулюванні інвестиційної діяльності, формуванні прозорого аграрного ринку. Це дає підстави стверджувати, що створення принципово нової моделі аграрної політики, яка б ґрунтувалася на комплексному ефективному регулюванні та підтримці сільського господарства державою, ще не

завершено.

На регіональному рівні зрушення в аграрному секторі економіки, які передбачають утвердження приватної форми власності на засоби виробництва та формування конкурентного середовища аграрного ринку, не призвели до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. Навпаки, за період 1990-2001 рр. істотно погіршилося забезпечення населення продовольством. Уряд України, міністерство аграрної політики, обласні державні адміністрації розробили чимало заходів, спрямованих на забезпечення сталого зростання сільськогосподарського виробництва, і все ж основні базові параметри, які стосуються відтворення, підвищення рівня оплати праці, дохідності, залишаються низькими або навіть погіршуються.

Подолання кризових явищ і стабілізація аграрного виробництва в Україні в цілому і в регіонах зокрема можливі тільки за умови розробки та реалізації державою системи заходів щодо створення соціально-економічного та правового середовища, сприятливого для розвитку аграрного сектора економіки. У зв'язку з цим виникає ряд принципових питань щодо оцінки результативності державних регуляторних важелів у сільському господарстві. Ці питання не знайшли достатнього висвітлення в сучасній літературі з проблем державного управління. Потребує уточнення визначення мети державного регулювання аграрної сфери, критеріїв ефективності державного регулювання, показників вимірювання ефективності.

Усе вищевикладене обумовлює актуальність теми дослідження, визначає його мету та задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана як складова досліджень кафедри економічної політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за темою “Державне регулювання процесів соціального і економічного розвитку аграрної сфери регіону” (№ 0102U001591), яка виконувалася на кафедрі з 02.01.2002 р. по 31.12.2004 р. у межах Комплексного наукового проекту НАДУ “Державне управління та місцеве самоврядування”.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні концептуальних положень та в розробці пропозицій щодо удосконалення механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки.

Для досягнення мети дослідження визначено такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до розв'язання проблеми державного регулювання функціонування та розвитку аграрного сектора економіки;
- обґрунтувати необхідність державного регулювання розвитку сільського господарства в умовах ринку на основі наукових доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників;
- сформулювати основні положення концепції державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки;

- виявити організаційно-економічні наслідки реформування сільського господарства регіону;
- дослідити хід земельної реформи в регіоні й обґрунтувати основні напрями подальшого удосконалення земельних відносин;
- розробити пропозиції щодо удосконалення інформаційного забезпечення та інфраструктури аграрного ринку;
- визначити критерії оцінки та показники ефективності державного регулювання розвитку аграрної сфери ;
- розробити методiku формування та використання ресурсного потенціалу регіону;
- запропонувати механізми удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання функціонування та розвитку аграрного сектора економіки регіону.

Предмет дослідження – наукове та методичне забезпечення удосконалення механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є наукові принципи, методи та засоби наукового пізнання, застосування яких дозволяє підвищити достовірність результатів та досягнення його мети.

Для вирішення поставлених завдань застосовуються такі методи: діалектичний, монографічний, абстрактно-логічний – для обґрунтування необхідності та розкриття сутності державного регулювання економіки; розрахунково-конструктивний, кореляційний, графічний, економічного аналізу – для визначення стану та тенденцій розвитку аграрної сфери регіону; економіко-математичний – для визначення оптимального варіанта використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств з метою регулювання продовольчого ринку в регіоні.

Емпіричною базою дослідження були матеріали Державного комітету статистики України, головного управління статистики Харківської області, обласної державної адміністрації, публікації наукових установ, урядові видання, законодавчі документи у сфері аграрних відносин.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері державного регулювання розвитку економіки, зокрема її аграрного сектора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що розроблені в дисертації наукові положення сприяють удосконаленню механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону в умовах становлення аграрного ринку.

Наукова новизна результатів дослідження розкривається в таких положеннях:

уперше:

- запропоновано механізм державного регулювання пропозиції регіональних ринків

сільськогосподарської продукції з урахуванням її попиту й ефективного використання ресурсного потенціалу товаровиробників на основі економіко-математичного моделювання;

удосконалено:

- основні положення концепції державного регулювання аграрного сектора з урахуванням розробки механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва відповідно до етапів його розвитку (стимулювання виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, удосконалення механізму лізингових операцій, запровадження кредитування галузі під державні гарантії, пільгового фінансування довгострокових інвестиційних програм, пільгового режиму оподаткування);

- систему показників оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрної сфери на основі багатокритеріального підходу та доповнення її критеріями оцінки забезпечення соціально-економічних потреб населення (коефіцієнт продовольчого забезпечення населення окремими видами продукції, питома вага витрат на харчування у доходах населення, коефіцієнт зайнятості, рівень соціальної підтримки та працевлаштування сільського населення), а також критеріями співвідношення витрат і результатів з урахуванням міжгалузевих пропорцій (додатковий прибуток, отриманий в результаті здійснення регуляторного заходу; додатковий прибуток в розрахунку на одиницю бюджетних коштів; темпи технічного оновлення галузі за рахунок пільгового кредитування; продуктивність праці в галузях; питома вага продукції галузі в експортних операціях);

дістали подальшого розвитку:

- дослідження напрямків вдосконалення державної політики у сфері регулювання земельних відносин, зокрема розробка і затвердження нормативно-правових актів формування та розвитку ринку сільськогосподарських земель, механізму запровадження державного земельного кадастру, здійснення контролю за використанням та охороною земель;

- підходи до гармонізації міжгалузевих відносин щодо цінового регулювання за принципом “рівний прибуток на рівновеликий капітал”, дотримання якого створює рівність граничної віддачі факторів виробництва всередині сільського господарства і за його межами, та за рахунок субсидування сільськогосподарських товаровиробників;

- осмислення змісту поняття “державне регулювання розвитку економіки” як системи державних заходів, спрямованих на забезпечення процесу розширеного суспільного відтворення та створення справедливих умов для функціонування галузі;

- положення щодо розвитку аграрного ринку за рахунок формування багаторівневої інфраструктури її інноваційного та інформаційного забезпечення на основі діяльності дорадчих служб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що рекомендації автора щодо регулювання пропозиції сільськогосподарської продукції завдяки оптимізації задіяного ресурсного

потенціалу галузі з урахуванням попиту та експортних можливостей регіону пройшли виробничу перевірку і знайшли схвалення в районних управліннях та головному управлінні сільського господарства і продовольства Харківської облдержадміністрації (довідка № 11/1-105 від 14.09.2004 р.). Пропозиції автора стосовно удосконалення регулювання земельних відносин прийняті для використання в практичній роботі відділом земельних ресурсів Харківського району (довідка № 723 від 27.09.2004 р.). Результати наукових досліджень, отримані на підставі обстеження соціально-економічного стану сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2002-2003 рр., використані головним управлінням статистики у Харківській області при підготовці Статистичного щорічника “Харківська область в 2003 році” (довідка № 43/213 від 28.09.2004 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі ХарРІ НАДУ при Президентіві України при викладенні таких дисциплін: “Державне регулювання макроекономічних процесів” і “Державне управління інвестиційними процесами” за програмою підготовки магістрів державного управління, а також “Інфраструк-тура товарного ринку” і “Економічний аналіз” за програмою підготовки спеціалістів “Управління персоналом і економіка праці” (акт про впровадження від 17.11.2004 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним, завершеним дослідженням, виконаним упродовж стаціонарного навчання дисертанта в аспірантурі у 2001-2004 рр.

Основні положення і висновки дисертації розроблені автором особисто і містяться в одноосібних наукових працях.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на другому, третьому та четвертому міжнародних наукових конгресах “Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 2002, 2003, 2004), на міжнародних науково-практичних конференціях студентів і молодих учених “Сталість, екологізація і ефективність сільськогосподарського виробництва в умовах аграрної реформи” (м. Харків, 2002), “Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК” (м. Харків, 2003), на науково-практичній конференції “Державна регіональна економічна політика розвитку аграрної сфери” (м. Харків, 2004), а також на засіданнях кафедри економічної політики Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентіві України.

Результати дослідження ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону, які є основою розділу 2 (п.2.3) дисертації, включені до колективної монографії “Регіональна політика розвитку аграрної сфери”.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у дев’яти публікаціях, п’ять з яких – у збірниках наукових праць, що входять до затвердженого ВАК України переліку фахових видань з державного управління.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (10-ти

підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 204 сторінок. Кількість рисунків – 28, таблиць – 21. Список використаної літератури налічує 215 назв, у т.ч. 11 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** розкрито сутність і стан наукової розробки проблеми: обґрунтовано вибір та актуальність теми, визначено мету та завдання дослідження, а також новизну та практичну корисність одержаних результатів, їх теоретичне значення й особистий внесок здобувача; наведено дані щодо апробації результатів дослідження та публікацій за темою.

У **першому розділі** – “Теоретико-методологічні засади державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки” – з’ясовано зміст соціально-економічної складової державного регулювання розвитку економіки, що полягає у спрямуванні системи державних заходів на забезпечення процесу суспільного відтворення сприятливих умов для функціонування народного господарства.

Ринкове трансформування економіки України та її аграрного сектора виявилось досить складним і суперечливим явищем. Застосування ліберальної моделі реформування аграрного сектора економіки України мало ряд негативних наслідків: падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення обігових коштів у галузі, що призвело до масової збитковості господарств, зубожіння сільського населення.

Відсутність дійових механізмів державного регулювання розвитку аграрної сфери в умовах її реформування обумовила загострення аграрної кризи, руйнацію інтеграційних зв’язків між галузями АПК, неконтрольний імпорт продуктів харчування і як наслідок – загострення проблеми продовольчої безпеки країни.

У зв’язку з цим важливого значення набувають дослідження напрямів, специфіки та форм державного регулювання розвитку аграрного сектора в зарубіжних країнах, можливості використання цього досвіду для вирішення соціально-економічних проблем в Україні.

Головна мета державного регулювання аграрного сектора економіки полягає у створенні умов для стійкого розвитку аграрного виробництва, темпи, обсяги та пропорції якого визначаються динамікою суспільних потреб і соціального розвитку села.

На основі вивчення зарубіжного досвіду впливу держави на аграрний ринок обґрунтовано необхідність і доцільність державного регулювання розвитку економіки галузі з урахуванням специфічних особливостей її функціонування. Державне регулювання застосовується як додаток до ринкового механізму регулювання з метою усунення його недоліків або зменшення негативного прояву. Масштаби втручання держави в економіку можуть бути різними на різних етапах розвитку

ринку.

Важливим методологічним аспектом державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки є також урахування співвідношення між поставленою метою і досягнутим результатом. Неузгодженість мети та результату є фундаментальною характеристикою державного регулювання, що зумовлює його безперервний характер, оскільки кожний досягнутий результат неминуче ставить нові цілі, які потребують реалізації в умовах, що змінилися. Запропоновано основоположні принципи, на яких повинен ґрунтуватися механізм реалізації заходів державного регулювання економічних процесів в аграрній сфері (рис.1).

Рис. 1. Принципова схема формування впливу держави на аграрний сектор економіки як на об'єкт регулювання

Етапи реалізації заходів державного регулювання розвитку аграрної економіки України мають узгоджуватися із стратегією подальшого її реформування, а реалізація державного регулювання на кожному з етапів повинна забезпечити: формування ефективного власника в сільському господарстві; створення сприятливих економічних умов для діяльності суб'єктів господарювання на аграрному ринку; зростання обсягів виробництва аграрної продукції та підвищення його ефективності.

У теоретико-методологічному плані слід виходити з необхідності вдосконалення механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників незалежно від форм власності та господарювання.

У другому розділі – “Державне регулювання функціонування та розвитку аграрного сектора економіки” – досліджено регіональні особливості організаційно-економічного механізму регулювання розвитку аграрної сфери та його вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва.

Проаналізовано результати реформування відносин власності на землю в регіоні. Аграрна реформа в регіоні, як і в Україні в цілому, з початку 90-х років здійснювалася у напрямі зміни відносин власності на землю. Якщо на початок 1990 р. державна власність на землю у Харківській області становила 100%, то на 1.01.2003 р. вона зменшилася до мінімуму і склала лише 6,4%; власність громадян – 19,6; кооператорів – 6,1; акціонерних товариств – 40,3; підприємств інших категорій – 27,6% (рис.2).

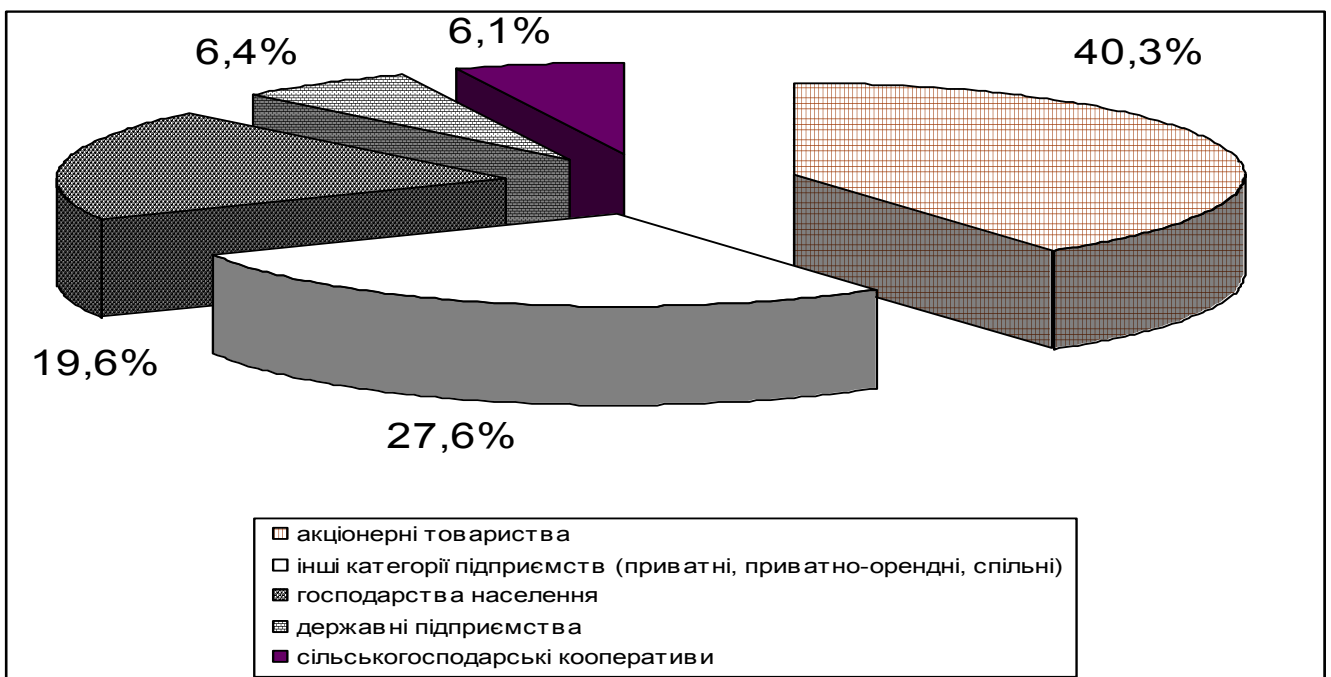

Рис. 2. Розподіл земель сільськогосподарського призначення за категоріями землевласників у Харківській області станом на 01.01.2003 р.

Однак, незважаючи на певні досягнення в регулюванні земельних відносин, в Україні ще не в повній мірі вирішені питання щодо формування ринку землі: не визначено місце землі в системі економічного обігу, не створено належних умов для реалізації громадянами права власності на землю, потребує удосконалення інфраструктура ринку землі.

Однією з основних задач удосконалення організаційно-правового механізму регулювання

розвитку аграрної сфери є законодавче врегулювання відносин землевласників і підприємств — суб'єктів ринкової діяльності.

За роки реформи в аграрному секторі економіки регіону відбулися суттєві зміни у відносинах власності та формах господарювання. Із самого початку реформи було сформовано багатуокладне аграрне виробництво, яке включає в себе і господарства населення. За період з 1990 по 2002 рр. питома вага господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства в регіоні збільшилася з 20,2% до 51,5%. Проведені нами дослідження показують, що збільшення питомої ваги господарств населення пов'язане не стільки із збільшенням обсягів виробництва валової продукції, скільки із значним скороченням валового виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами. Так, виробництво м'яса всіх видів у господарствах населення збільшилося в 2002 р. в 1,3 раза проти 1999 р., тоді як його виробництво у сільськогосподарських підприємствах скоротилося в 5,3 раза, аналогічно і по інших видах продукції. Проте з 2000 р. в аграрному секторі регіону відбуваються певні структурні зрушення. Якщо сільськогосподарські підприємства області у 2002 р. збільшили виробництво валової продукції порівняно з 2000 р. на 35,6% , то господарства населення – тільки на 9,5%. Порівнюючи 2002 рік з попереднім роком, можна помітити, що сільськогосподарські підприємства мали приріст валової продукції сільського господарства на 4,1%, тоді як господарства населення скоротили її виробництво на 5,7%. Зроблено обґрунтований висновок про вищу ефективність функціонування крупнотоварних сільськогосподарських підприємств (табл.1).

Таблиця 1

Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Харківського району
Харківської області в залежності від землезабезпечення у 2002 р.

Показники	По групах підприємств за площею с.-г. угідь (га)			Разом
	I (до 1500)	II (1501-2500)	III (> 2500)	
Кількість господарств у групі	7	12	6	25
У розрахунку на одне господарство:				
площа с.-г. угідь, га	972	2028	3514	2089
середньорічна вартість активів, тис. грн.	6210	6394	14486	8285
витрати на виробництво продукції рослинництва на 1 га, грн.	253,2	726,1	1444,7	766,2
рівень рентабельності продукції рослинництва, %	6,7	25,2	27,9	20,2
рівень рентабельності продукції тваринництва, %	-16,4	-14,0	-10,0	-12,7
рентабельність с.-г. виробництва, %	-11,2	+7,7	+12,1	+5,7

Отже, держава повинна здійснювати аграрну політику у напрямі забезпечення ефективної

діяльності крупнотоварного виробництва та підтримки дрібного бізнесу.

Конкретні соціально-економічні умови визначають використання різноманітних методів державного регулювання розвитку економіки. У зв'язку з цим виникає ряд принципових питань щодо оцінки результативності дії системи державних регуляторних важелів у сільському господарстві.

Визначити ефективність державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону можна тільки виходячи із накресленої мети та критеріїв ефективності. До критеріїв оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрної сфери належать: рівень забезпечення соціально-економічних потреб населення регіону; співвідношення витрат виробничих ресурсів і результатів; раціональність розподілу ресурсів національної економіки. За багатокритеріальним підходом до оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектора нами розроблено систему показників її виміру.

У Харківській області, незважаючи на збільшення видатків із державного бюджету на підтримку сільського господарства, їх обсяг залишається дуже незначним (табл.2).

Таблиця 2

Основні показники державної фінансової підтримки сільського господарства
в Харківській області та її ефективність

Показники	2000 р.	2001 р.	2001 р. до 2000 р., %
Випуск продукції сільського господарства у фактичних цінах, млн. грн.	3617	4391	121,4
ВДВ сільського господарства, млн. грн.	1543	1941	125,8
Частка ВДВ сільського господарства в його загальних обсягах, %	17,4	18,5	+1,1
Обсяги державної фінансової підтримки сільського господарства:			
у цілому, млн. грн.	30,0	67,0	223,3
у % до випуску продукції сільського господарства	0,8	1,5	+ 0,7
у % до ВДВ сільського господарства	1,9	3,4	+1,5
у розрахунку на одного зайнятого в сільському господарстві, грн.	251,7	648,0	257,4
у розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	12,4	27,7	223,4
Випуск продукції сільського господарства в розрахунку на 1 грн. бюджетних коштів, грн.	120,5	65,5	54,4

Зроблено висновок, що підвищення ефективності державного регулювання розвитку аграрної сфери можливе за рахунок удосконалення регулювання міжгалузевих відносин і відносин власності на землю, формування інфраструктури аграрного ринку та оптимізації використання

ресурсного потенціалу аграрних підприємств регіону.

У третьому розділі – “Методичні підходи до вдосконалення механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки” – з’ясовано, що подрібнення сільськогосподарських підприємств, яке призвело до послаблення концентрації виробництва та роз’єднання сільських товаровиробників, сприяло розвитку диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

Розглянуто методи державного регулювання міжгалузевих відносин, в основі яких лежить цінове регулювання та субсидування сільськогосподарських товаровиробників. Державне регулювання міжгалузевих відносин доцільно застосовувати у випадках недосконалої конкуренції, незбалансованого функціонування ринкового механізму та відсутності ринків певних товарів. Це вимушений засіб, оскільки державне регулювання більше спрямоване на попередження негативних наслідків, ніж на закладання умов для довготривалого процесу. Водночас підкреслюється, що аграрна політика держави повинна бути спрямована на розвиток вертикальної інтеграції, з метою зміцнення організаційно-економічної цілісності АПК, оскільки це відбувається через встановлення нових і посилення існуючих економічних, організаційних, інформаційних зв’язків між підприємствами, розташованими на суміжних рівнях технологічного ланцюга. Для вертикальної інтеграції характерною є поступова еволюція ринкової структури, спрямована передусім не на попередження або пом’якшення негативних наслідків недосконалості міжгалузевого обміну, а на створення інституційних засад довгострокового сталого розвитку.

Ефективне регулювання розвитку аграрного виробництва в умовах нестійкої кон’юнктури продовольчого ринку вимагає швидкого налагодження ринкової інфраструктури. Система інфраструктурного забезпечення аграрного ринку, на наш погляд, має бути багаторівневою, причому на рівні населених пунктів держава повинна заохочувати ініціативу самих товаровиробників щодо створення збутових і постачальницьких структур на безприбутковій основі (рис.3).

Прискорене формування інфраструктури аграрного ринку потребує налагодження функціонування інформаційної системи для надання зацікавленим суб’єктам ринкової діяльності інформації про стан і тенденції розвитку аграрного ринку, результати біржових торгів, зміни в конкурентному середовищі та правовому забезпеченні виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств. Запропоновано підходи до удосконалення організації та функціонування дорадчих служб, які поєднують ринкові механізми з державним регулюванням розвитку аграрної сфери. Розглянуто можливі джерела фінансування дорадчих служб.

Дуже важливим залишається питання вдосконалення державного регулювання земельних відносин, особливо на початковому етапі становлення земельного ринку. Діяльність державних органів управління земельними ресурсами повинна найближчим часом забезпечити вдосконалення

механізмів справляння плати за землю, проведення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, реєстрації землеволодінь і землекористувань тощо.

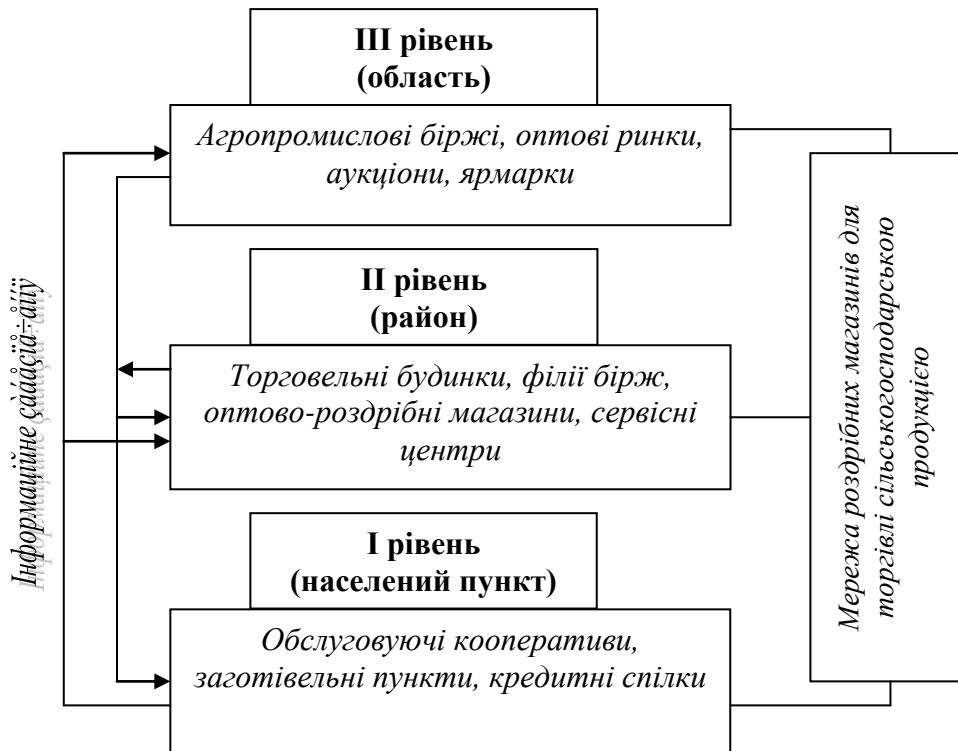

Рис. 3. Схема інфраструктурного забезпечення аграрного ринку

З метою своєчасного визначення оцінки та прогнозування стану земель у процесі реалізації заходів з удосконалення державного регулювання земельних відносин необхідно розробити і затвердити нормативно-правові акти з питань удосконалення організації та здійснення моніторингу земель.

Потребує вдосконалення механізм ведення державного земельного кадастру з метою об'єктивного визначення розміру плати за землю, ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки, здійснення контролю за використанням та охороною земель.

Реалізація комплексу взаємопов'язаних правових, організаційних, фінансових, науково-технічних та інших заходів сприятиме створенню ефективного механізму регулювання земельних відносин.

Для забезпечення населення області продуктами харчування необхідно посилити державне регулювання процесу виробництва продовольчої сировини, оптимізувати використання ресурсного потенціалу регіону. Запропонований підхід до вдосконалення механізму державного регулювання використання ресурсного потенціалу ґрунтується на застосуванні економіко-математичної моделі оптимізації виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням раціонального використання земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів.

Розрахунки, виконані для сільськогосподарських підприємств Харківського району Харківської області, показують, що оптимальне використання ресурсів дасть змогу виробляти товарної продукції на 35,7 % більше, а прибутку одержувати на 40,7% більше, ніж у 1998-2002 рр. (табл.3).

Таблиця 3

Ефективність оптимізації сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах Харківського району Харківської області

Показники	Середнє за 1998-2002 рр.	Проектне рішення	Проектне рішення до середнього за 1998-2002 рр., %
Виробництво на 100 га ріллі, т:			
зерна	103,5	113,8	110,0
соняшнику	9,8	10,6	108,2
Виробництво на 100 га с-г угідь, т:			
молока	31,6	44,2	139,9
м'яса всіх видів	3,3	5,1	154,5
Виробництво яєць на 100 га зернових, тис. шт.	41,2	46,3	112,4
Припадає на 100 га с-г угідь, тис. грн.:			
валової продукції	52,3	56,5	108,0
товарної продукції	17,1	23,2	135,7
прибутку	5,4	7,6	140,7

Такий підхід значно підвищить ефективність державного регулювання використання ресурсного потенціалу та сприятиме покращанню продовольчого забезпечення регіону.

Висновки

Теоретичне обґрунтування концептуальних засад державного регулювання розвитку аграрної сфери економіки регіону та розробка пропозицій щодо удосконалення механізмів цього регулювання дають підставу для таких висновків.

1. На основі вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел уточнено дефініції основних категорій для визначення ролі держави в управлінні економікою, розкрито соціально-економічну суть категорії “державне регулювання розвитку економіки” та наведено її визначення як системи державних заходів, спрямованих на забезпечення нормального процесу суспільного відтворення та створення сприятливих умов для функціонування народного господарства, що є однією з функцій державного управління економікою.

2. Ринкове трансформування аграрного сектора економіки виявилось досить складним і

суперечливим явищем. Застосування ліберальної моделі реформування мало ряд негативних наслідків. Падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення обсягів обігових коштів у галузі призвели до масової збитковості господарств і зубожіння сільського населення. За цих умов низька ефективність аграрних реформ і відсутність дійових механізмів державного регулювання розвитку аграрної сфери зумовили загострення аграрної кризи та загрозу продовольчій безпеці.

3. У здійсненні аграрної реформи, яка була спрямована насамперед на реформування відносин власності на землю, доцільно виділити два періоди. Перший (1990-1998 рр.) характеризується створенням основ ринкової економіки та відсутністю чіткої аграрної політики. Наслідками реформування стали втрата виробничого потенціалу, накопичення боргів підприємствами аграрної сфери, занепад соціальної сфери села. Другий період (1999р. – по цей час) можна характеризувати як період низької ефективності аграрної політики держави та нестійкої рівноваги (з одного боку – певне зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, з іншого – погіршення стану економіки підприємств). У зв'язку з цим на кожному етапі реалізації аграрної реформи необхідно враховувати основні положення, структурні елементи, етапи реалізації концепції державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки та відповідні завдання, які мають бути реалізовані.

4. В умовах реформування аграрного сектора економіки відсутність дійових механізмів державного впливу призвела до загострення аграрної кризи та руйнації інтеграційних зв'язків між галузями АПК. У зв'язку з цим доведено необхідність і доцільність державного впливу на економіку аграрної сфери. З урахуванням специфічних особливостей функціонування аграрного сектора та з метою усунення недоліків ринкового механізму регулювання або для зниження негативного його прояву необхідно застосувати систему механізмів державного регулювання розвитку аграрної сфери, адекватну стану розвитку аграрного ринку.

5. За роки аграрної реформи було сформовано багатокладне аграрне виробництво, яке включає в себе і господарства населення. За період з 1990 по 2002 рр. питома вага цієї категорії господарств у виробництві валової продукції сільського господарства збільшилася з 20,2 % до 51,5 %. Зростання цього показника пов'язане не стільки зі збільшенням обсягів виробництва продукції, скільки зі значним скороченням її виробництва сільськогосподарськими підприємствами.

Структурні зрушення в аграрному секторі регіону, які відбуваються з 2000 р., дозволяють зробити висновок про те, що вже в 2002 р. виробництво валової продукції в сільськогосподарських підприємствах зросло порівняно з 2000 р. на 35,6 %, у господарствах населення - лише на 9,5%. Господарства населення повинні лише допомагати вирішувати продовольчу проблему та більш ефективно використовувати вивільнену робочу силу.

Існуючий організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрної

сфери не забезпечив задоволення потреб населення регіону в продуктах харчування і потребує вдосконалення. Отже, здійснюючи аграрну політику, держава повинна займатися пошуком більш ефективних механізмів забезпечення діяльності як крупнотоварного виробництва, так і дрібного бізнесу.

6. Ефективність державного регулювання розвитку аграрної сфери доцільно вимірювати відповідно до мети, яка може змінюватися в залежності від економічних умов. Стратегія подальшого розвитку аграрної сфери у значній мірі залежить від критеріїв оцінки ефективності державного регулювання. Критеріями, на підставі яких може прийматися рішення щодо використання відповідних механізмів впливу держави, повинні бути: рівень забезпечення соціально-економічних потреб населення; співвідношення витрат і результатів; міжгалузеві пропорції. За багатокритеріальним підходом до оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону розроблено систему показників виміру ефективності сільськогосподарського виробництва.

7. В умовах істотного диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію державне регулювання міжгалузевих відносин вбачається на основі додержання принципу “рівний прибуток на рівний капітал”. У подальшому державна аграрна політика має бути спрямована на підтримку розвитку вертикальної інтеграції, яка є функціональною складовою ринкового механізму і сприяє кращій адаптації аграрних товаровиробників до ринкового середовища.

8. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрної сфери повинне базуватися на формуванні інфраструктури аграрного ринку та забезпеченні виконання її основних функцій: доведення товару до безпосереднього споживача; налагодження зворотного зв'язку між виробником і споживачем; акумуляції тимчасово вільних грошових коштів. Розвиток інфраструктури аграрного ринку сприятиме інноваційній привабливості аграрної сфери. Ефективне впровадження інноваційних проектів в аграрне виробництво забезпечуватимуть і дорадчі служби, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку механізмів їх взаємодії з фінансовими установами та покращання інформаційного забезпечення.

9. Основними пріоритетними напрямками реалізації державної політики, які визначають об'єктивну необхідність державного регулювання земельних відносин, є формування та розвиток ринку сільськогосподарських земель, кредитування під заставу земель, удосконалення механізмів справляння плати за землю, землевпорядне забезпечення земельної реформи, поліпшення організації контролю за використанням та охороною земель, удосконалення нормативно-правової та методичної бази розвитку земельних відносин.

10. З метою удосконалення механізму державного регулювання використання ресурсного потенціалу регіону розроблено економіко-математичну модель з оптимізації виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням ринкового попиту та раціонального використання

земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів. Модель дає змогу обґрунтувати пропозицію сільськогосподарської продукції з урахуванням попиту та експортних можливостей регіону. Пріоритетом державного регулювання використання ресурсного потенціалу аграрної сфери має стати досягнення такого соціально-економічного стану регіону, коли всі його громадяни будуть забезпечені якісними продуктами харчування у необхідній кількості й асортименті за умови раціонального використання землі та інших ресурсів.

11. Регулювання використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств регіону має бути комплексним і включати в себе: оптимізацію виробництва стратегічно важливих видів продукції з урахуванням попиту й експортних можливостей регіону, стабілізацію коливань обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції, збалансування рівнів розвитку сільського господарства та переробної промисловості, розширення застосування нових технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ульяновченко Ю.О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання АПК регіону // Вісник ХНАУ. – 2002. – № 7. – С. 330–334.
2. Ульяновченко Ю.О. Об'єктивна необхідність державного регулювання АПК України в ринкових умовах // Вісник ХНАУ. – 2002. – № 8. – С. 111–122.
3. Ульяновченко Ю.О. Особливості розвитку державної аграрної політики країн ЄС // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць: – Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, – 2002. – № 2(13): У 2-х. ч. Ч. I. – С. 117–120.
4. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання АПК у контексті розвитку регіонів // Держава та регіони: Наук.-вироб. журн. – Сер. Державне управління. – Запоріжжя, 2003. – № 1. – С. 110-112.
5. Ульяновченко Ю.О. Ціноутворення в розвинутих країнах та вдосконалення цінового механізму в Україні // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць: – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, – 2003. – № 2: У 2-х. ч. – Ч 2. – С. 39–44.
6. Ульяновченко Ю.О. Забезпечення державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 25. – С. 365–370.
7. Ульяновченко Ю.О. Удосконалення механізму управління ресурсним потенціалом регіону // Держава та регіони: Наук.-вироб. журн. – Сер. Державне управління. – Запоріжжя, 2004. – № 1. – С. 119–122.
8. Ульяновченко Ю.О. Ефективність державного управління аграрним сектором економіки в

період реформування // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць: – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, – 2004. – № 1(19): – С. 51–58.

9. Ульяновченко Ю.О. Державна підтримка розвитку аграрного виробництва в регіоні // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць: – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, – 2004. – № 2(21): У 2-х. ч. Ч. 2. – С. 57–64.

АНОТАЦІЯ

Ульянченко Ю.О. Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків, 2005.

З’ясовуються сутність і цілі державного регулювання розвитку економіки. Узагальнюються та поглиблюються теоретичні розробки щодо організаційно-правового механізму державного регулювання аграрного сектора економіки. Аналізуються сучасний стан аграрної сфери регіону та вплив механізмів державного регулювання на її розвиток. Визначаються критерії та система показників для оцінки ефективності державного регулювання розвитку аграрної сфери. Удосконалення механізму державного регулювання використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону пропонується здійснювати з використанням методу економіко-математичного моделювання, що дає змогу обґрунтувати пропозицію сільськогосподарської продукції з урахуванням її попиту та експортних можливостей регіону. Обґрунтовуються стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: державне регулювання, механізми державного регулювання розвитку економіки, аграрний сектор економіки, аграрна реформа, земельні відносини, інфраструктура аграрного ринку, ресурсний потенціал, ефективність, диспаритет цін, вертикальна інтеграція.

АННОТАЦІЯ

Ульянченко Ю.А. Государственное регулирование развития аграрного сектора экономики региона. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по государственному управлению по специальности 25.00.02 – механизмы государственного управления. Харьковский

региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины. – Харьков, 2005.

Определяются сущность и цели государственного регулирования развития экономики. Обобщаются и углубляются теоретические разработки, характеризующие организационно-правовой механизм государственного регулирования развития аграрного сектора экономики региона. Конкретизируются особенности сельскохозяйственного производства, предопределяющие вмешательство государства в деятельность аграрных предприятий.

Обобщается зарубежный опыт влияния государства на аграрный рынок и делается вывод о том, что с развитием рынка масштабы вмешательства государства в экономику сужаются.

Рыночные трансформации в аграрном секторе экономики Украины затронули прежде всего отношения собственности на землю. Но передача земли в частную собственность при отсутствии действенных механизмов государственного регулирования межотраслевых связей не привела к росту эффективности сельскохозяйственного производства. В 2002 г. производство валовой продукции сельского хозяйства в Харьковской области составляло 59,4% от уровня 1990 г., а производство животноводческой продукции – лишь 47,9%. Снижение доходов населения, особенно в сельской местности, привело к ухудшению продовольственного обеспечения региона. Одна из причин кризиса в аграрной сфере – частичное устранение государства от управления отраслью и использование преимущественно административных методов регулирования экономики.

Установлено, что эффективность государственного регулирования развития аграрной сферы следует оценивать исходя из намеченной цели и многокритериального подхода на основе системы показателей эффективности. Рассчитанные диссертантом показатели свидетельствуют о необходимости дальнейшего усовершенствования механизмов государственного регулирования развития аграрной сферы.

Обосновано, что основными стратегическими направлениями усовершенствования государственного регулирования развития аграрного сектора экономики региона являются регулирование межотраслевых отношений, содействие формированию инфраструктуры аграрного рынка, регулирование земельных отношений, регулирование использования ресурсного потенциала аграрных предприятий региона.

Ключевые слова: государственное регулирование, механизмы государственного регулирования развития экономики, аграрный сектор экономики, аграрная реформа, земельные отношения, инфраструктура аграрного рынка, ресурсный потенциал, эффективность, диспаритет цен, вертикальная интеграция.

ANNOTATION

Ulyanchenko Y.O. Public regulation of the development of the agrarian sector of the region's economy. –Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of the Candidate's degree in Public administration under speciality 25.00.02 – mechanisms of public administration. Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration to the office of the President of Ukraine. –Kharkiv, 2005.

The main points and the purposes of the public regulation of economy are elucidated. The criteria and the system of indices for estimating of the efficiency of the public regulation of the agrarian sphere development are defined . The improvement of the mechanism of the public regulation of the resource potential's use of the region's agricultural enterprises is proposed to realize with the help of the method of economic and mathematical modeling, that gives the possibility to ground the position of the agricultural produce, taking into account the demand for it and export possibility of the region.

Key words: Public regulation, mechanisms of public administration of the economy's development, agrarian sector of economy, agrarian reform, land relations, infrastructure of the agrarian market, resource potential, efficiency, price disparity, vertical integration.

Відповідальний за випуск Андрусенко Григорій Олександрович

Підписано до друку 07.02.05 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Обл. - вид. арк.. 0,9. Тираж 100 прим. Замовлення 22.

Віддруковано з оригінал-макета

Дільниця оперативного друку ХНАУ ім. В.В. Докучаєва.
62483, Харківська обл., Харківський р-н., п/в “Комуніст-1”,
навчальне містечко ХНАУ, тел. 99-77-80
E-mail: kancelaria@adrouniver.com